

(əvvəli ötən sayımızda)

Türük adındaki qəbilə anlamı verilən ük sonluğu sumer dilində insanlar, əhali, çoxluq, insan qrupu anlamı daşıyan uq sözünün dəyişik fonetik şəklidir. Türk dillərindəki uqul/öğül sözü də kök etibarını sumerlərin uq-lu sözünə bağlı olub uq sözünün cəm şəklidir, çoxlu insan, çoxlu kişi deməkdir. Hər halda Türk sözünün ən doğru izahı sumerlərin Turqu sözünə daha uyğundur və Türk/Turuk sözünün kökünün Turqu sözünə dayandığına inanırıq.

Alman assuroloqu F.Hommel Zaqros dağlarının şərqində Umiyə gölü hövzəsində yerləşən hurri-subar mənşəli xalqa mənsub Turukku etnonimini Türk adının ən qədim forması olduğu fikrini irəli sürərək yazırdı ki, Turukları Xəzər dənizi tərəfdən gələrək Midiya dağlarında yerləşən köçəri türk tayfaları kimi qəbul etmək olar. Beləliklə, Türk adının qədim forması Turukdur. Bizans müəllifləri də bunu Turxoi şəklində yazırlar. Türk tayfaları ilə çox yaxın qohum olan sumerlər də Midiya dağları üzərindən İkiçayarasına, Babilə gəlmişlər. (F.Hommel, 1885, Səh. 501)

Turukku etnoniminin kökü Turuk olub, ən sondakı ku sonluğu Sumer dilində "torpaq, yer, ərazi" deməkdir. Turuk+ku yəni Turuk ölkəsinin çox bəylik dövlətinin birləşməsi yaranmış konfederativ xarakterə malik idi. Turukku uzun müddət ərzində Mesopotamiyanın şimalındakı şəhərlərə basqınlar yapan yarım köçəri qəbilə xalqı kimi qəbul olunurdu. Qüdrətli Assuriya və Babil dövlətləri bir neçə yüz il ərzində döyüşkən Turuklara qarşı mübarizə aparsalar da, onu tamamilə özünə tabe edə bilmədi. Aramsız Assuriya hücumları qarşısında davam gətirə bilməyən Turukların böyük bir qismi Zaqros dağları yaylalarında məskunlaşmış digər xalqlar kimi şərqli doğru daha təhlükəsiz ərazilərə köçməyə məcbur olmuşlar. (Kitabın sonrakı bölümlərində Turuklar haqqında geniş bəhs olunacaqdır.)

Tarixi faktlara əsasən Türk adı bir dövlət adı olaraq iddia edildiyi kimi ilk dəfə Göy Türk dövləti adında deyil Hommelin də qeyd etdiyi kimi Turuk(ku)dövlətinin adında öz əksini tapmışdır.

A.Spaysyer Elamin qonşuluğunda Dəclə çayının doğusunda yerləşən Tukriş ölkəsinin Qutulərə aid olduğunu yazır. Onun fikrinə görə Lullibilerlə eyni qrupa daxil olan Turukki və Tukri/Tikriş eyni adın "r" hərfinin yer dəyişməsi ilə müxtəlif formalarını təşkil edir. (A.Spaysyer, 1930, Səh. 96)

İngilis tarixçisi F.Smithə görə Mesopotamiyada ari, sami və tu-

ran irqləri arasında qarşılıqlı mübarizənin yalnız bir fazasını təşkil edir. O yazır ki, Asiya sakları olan tatar və fin tayfaları tərəfindən təmsil olunan və nə vaxtsa cənubun məhsuldar ölkələrinə axın edərək yerləşən böyük Turya və ya Turan irqi han-

si səbəblərdənsə yenidən Mərkəzi Asiyanın bir o qədər də qonaqpərvər olmayan ərazilərinə geri dönmüşlər. Asiyanın qərbində 1500 il əğalıq edən iskit-saklaryenidən öz ilkin vətənlərinə geri dönüşü orda yerləşmiş arilərlə qarşılıqlı mübarizəyə və müharibələrə səbəb olmuşdur. (SmithP. 1888, Səh. 379)

Qədim Turan irqinin bir qolunu da Kiçik Asiyada məskunlaşmış Troya və Etrusklar təşkil edirdilər. Tarixi mənbələrdə əks olunduğuna görə Akkad çarı Sarqonun m.ö. 2312-ci ildə Sumerə qarşı başladığı işğalçı yürüşü nəticəsində sumerlilərin bir hissəsi öz vətənlərini tərk edərək müxtəlif istiqamətlərə mühacirət etmişdilər. Onların bir qolu da Kiçik Asiyaya hərəkət et-

miş və burada bir çox xalqların formalaşmasına səbəb olmuşdur. Etnik köklərinin köçməni sumerlərin təşkil etdiyi xalqlardan biri də Troya tayfaları və etrusklar olmuşlar.

Troyalıları türk hesab edən XV əsr bizans müəlliflərinin fikirlərinə uyğun olaraq Etruskların Troya şəhərinə verdikləri "Truia" adı ilə iranlıların türklərə verdikləri "Tura" adı arasında mütləq bir bağlılıq vardır. Hər iki ad öntürklərin mixi yazılarda ifadə olunan Tur eponimi ilə əlaqədardır.

Ələsgər Siyablı

dən birinin adı da Tarkhinia idi. Başçı Tarkhon hələ uşaq olduğu zamandan ağıllı ilə ətrafdakıları təəccübləndirirdi üçün əfsanədə ağı saqlarla doğulduğu qeyd olunmuşdur". (Adile Ayda, 1987, səh. 153)

İtaliya və etrusklar haqqındakı bölümüdə bu haqda geniş bəhs ediləcəkdir.

Eramızın I əsrində yaşamış Romalı tarixçi Pomponiy Mela Herodotun öncə qeyd etdiyi yirklərin yerləşdiyi ərazilərdə, Volqa və Ural çayları boyunca yaşayan Turcia adlı tayfalardan bəhs edir

Herodot etruskların kökünü Kiçik Asiyaya bağlayır. Kiçik Asiyadan köçərək İtaliyaya gedən etruskların da kökü Tirasa bağlıdır. Yunan mifologiyasında Turas Troyanın ilk çarı və şəhərin əsasını

müttəfiqidir. O, Turhanın qardaşı, Heraklin isə nəvəsidir. Digərləri isə Tarkhonu Turhanın oğlu hesab edir. "Beləliklə, Paretinin verdiyi məlumatda Etrusklardan iki kralın adının Tarkhun olduğu meydana çıxır. Bu ad iki tərkibdən ibarətdir Tur və Khan, Tur türklərin ənənəvi eponimi "khan" isə hökmdar ünvanıdır. (Adile Ayda, səh. 154-155)

Türklərdə əkinçilik tanrısı Tari adlanırdı. Bu ad türklərdə əkinçiliklə əlaqədar bir çox sözün kökünü təşkil edir. Tarla, Tarım, Tariq, Taril, Tariqlıq, Tar kimi sözlər həmin kökə bağlıdır. Kilikiyada əkinçilik tanrısı Tarhun adlanırdı, Hititlərin məhsuldarlıq tanrısı da Tarxuna adlanırdı. Türklərdə hakimiyyət mənsubu təbəqənin nümayəndələri Tarxan ünvanı daşıyırdılar. Romanın etrusk mənşəli aristokrat sülaləsi Tarkuniya adını daşıyırdı. Bu adın kökünü Kiçik Asiyadakı turanlıöntürklərin Tarku tanrısı təşkil edirdi. (Yusif Ziya Özer. 1932, Səh. 360)

Türk adı ilə bənzərlik təşkil edən və onun dəyişik fonetik şəklil

Dünya tarixinin Turan dövrü

olan Turşa və Turuska adı həm Misirdə, həm də Hindistanda türklərlə əlaqələndirilən qədim eponimlərdir.

Turshalar e.ə. II minilliyin ikinci yarısında Misirə hücum edən və qədim müəlliflərin "dəniz tayfaları" adlandırdıqları tayfalardan biridir. Tursha adı iki tərkibdən ibarətdir, Tur-sha. Tur türklərinənənəvi eponimi "sha" isə "sak" kəlməsinin qarşılığı, daha doğrusu Tursak adının dəyişik formasıdır.

Tursak eponimi Sumer mətnlərində də keçir və mənası Sumer dilində nəvə, yeni oğulun oğlu, digər bir anlamı isə oğulların rəhbəri-başçısı deməkdir. (J.Halloran. 1999, Səh. 45, 110)

Avesta Hindistanın sanskrit dilinə çevrilirdiyi zaman Tur adının qarşılığı kimi Turuşka adından istifadə olunmuşdur. Bu onu göstərir ki, hindlilər Sakları Tursak adlandırmışlar. İtaliyada latınlar Etruskları Tyrrhen adı ilə yanaşı "Tusc" adı ilə də adlandırdılar. Lakin İtaliyanın bəzi yerlərində aşkar edilmiş yazılarda Etrusklara Tursci də deyildiyi məlum olmuşdur.

Bütün bu deyilənlərə nəticə vuraraq qeyd etmək lazımdır ki, Etrusklar, Choular, Basklar və Tursular da Saklar idilər ən doğrusu isə Türksaklar idilər. (Adile Ayda, 1987, səh. 160)

Hititlərin baş tanrısı olan Tarkuya Kiçik asiyanın bir çox xalqların tərəfindən etiqad olunurdu ki, bu onların etnik mənşə baxımından qohum olduqlarını sübut edirdi. Kiçik Asiya xalqları içərisində Tarxun adı geniş yayılmışdı. (Eduard Meyer. 1913, Səh. 702)

Hititlərin və Urartuların tanrısı Tarku adı Bibliyada İbrahim peyğəmbərin atasının Terah adına çox bənzəyir. Tarku adı Hititlərin tanrı adı kimi II Ramzesin mətnlərində də Trq-Turuk şəklində ifadə olunub.

Assur mətnlərində əks olunmuş "Turahu" Suriyadakı Turakhi dağının adı ilə İbrahim peyğəmbərin atası Terah adının variantı olduğunu müasir tədqiqatçılar tərəfindən şərh olunur.

(ardı gələn sayımızda)